

CHAQALOQLIK DAVRIGA XOS PSIXO-FIZIOLOGIK XUSUSIYATLAR

Ibragimova Muazzam Xoldorovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Psixiatriya, narkologiya
va tibbiy psixologiya kafedrası stajer assistenti
e-mail: muazzamibragimova630@gmail.com

Muxtorov Anvar Alisher o'g'li

SamDTU Stomatologiya fakulteti IV kurs 406-guruh talabasi
e-mail: anvarmuxtorov35@gmail.com

Ziyodullayeva Munisa Sobirjonovna

SamDTU Stomatologiya fakulteti IV kurs 406-guruh talabasi
e-mail: munisaziyodullayeva9501@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola oz imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tibbiyot hodimlarining salohiyatini oshirish, aholini ijtimoiy-turmush darajasida tibbiyot sohasiga to'g'ri yondashgan holda, ona bola holatini bilgan holda onaga etibor bolaga e'tiborni oshirishga ko'maklashadi Ayrim muommalarni bartaraf etishga qara-tilgan, tibbiyot hodimlarning aholiga malakali xizmat korsatishiga tavfsiyalar keltirilgan

Kalit so'zlar: Chaqaloq, ona, psixologiya, analizator, refleks, homila, davr.

Chaqaloqlik davrga oid juda ko'p olimlar fikr mulohaza bildirgan. A.A. Lyublinskaya, D.B. Elkon, L.S. Vigatskiy, V.A. Krutetskiy, A.V. Petrovskiy va birqancha olimlar asarlarida chaqaloqlik davriga xos xususiyatlarni keltirib o'tgan. Oxirgi yillardagi adabiyotlarda olimlarning ilmiy izlanishi natijasida chaqaloqlik davriga xos juda ko'p o'zgarishlar borligi aniqlandi. Bunda ularning fiziologik, psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularda ham fiziologik faoliyat turlari o'zgarib turishi mumkinligi aniqlandi. Shu ma'lumotlardan kelib chiqqan holda bolalikni quyidagi davrlarga ajratilgan.

Chaqaloqlik davri (0-1oygacha);

Go'daklik davri (1 oydan -1 yoshgacha);

Ilk bolalik davri (1-3yoshgacha);

Bog'cha yoshi davri (3-7 yoshgacha);

Kichik maktab yoshi davri (7-11yoshgacha);

O'rta maktab yoshi o'smirlilik davri (12-15yoshgacha);

Ilk o‘smirlik (maktab, kollej, litsey) davri (15-18 yoshgacha);

Bu davrlarni real deb baholab bo‘lmaydi bu davrlarga nisbiy yondashgan holda bir biriga bog‘lab tushunib boriladi, yani har bir davr keyingisiga zamin yaratadi. Bolaning yosh belgisi uning taraqqiyot belgisini ko‘rsata olmaydi . Sababi ikkita bir xil yoshdagi bola bo‘lsa, bularning taraqqiyot darajasi bir xil darajada bo‘lmaydi. Chunki embrional rivojlanish jarayoni, irsiy axborot olish darajasi, o‘ziga xos bo‘lgan tashqi ichki ta’sirlar ham fiziologik holatiga yetarli darajada o‘zgarishga olib keladi.

Tug‘ilgandan keyingi bolalik davri kindik kesilib bola onadan ajragan vaqtdan ikkinchi katta davr boshlanadi.

Bu bolaning tug‘ilgan yoki kindigi kesilgan vaqtdan boshlab, to‘liq 4 hafta yoki 28 kungacha bo‘lgan vaqtni o‘z ichiga oladi. Bu davr erta va kechki neonatal davrga bo‘linadi .Erta neonatal davr bolaning kindigi kesilgan vaqtdan 7 kungacha bo‘lgan vaqtni o‘z ichiga oladi.Bu davr bola organizmining tashqi muhit sharoitlariga moslashining eng nozik va mas’uliyatli davri hisoblanadi.Sababi shundaki chaqaloq tug‘ilishi bilan uning organizmida murakkab fiziologik o‘zgarishlar yuzaga keladi, yani o‘pka orqali nafas olish boshlanadi .Qon tarkibida morfologik fizikaviy kimyoviy o‘zgarishlar , energiya modda almashinuvi, harorat boshqaruvi o‘zgaradi , hazm tizimi orqali ovqat qabuli boshlanadi . Tashqi muhit sharoitlariga moslash jarayonida bola terisida fiziologik qizarish (qaytar), mayda qipiqsimon po‘st tashlash, fiziologik sarg‘ayish, fiziologik vazn yo‘qotish holatlari amalga oshiriladi. Erta neonatal davrda bola organizmini fiziologik xususiyatlari beqaror bo‘ladi, moslashish mexanizmi tez izdan chiqishi, chaqaloq holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi shuning uchun ona bola munosabatini rejim qoidaga to‘g‘ri yo‘naltirilishi lozim bo‘ladi.

Shu xususiyatlar inobatga olgan holda erta neonatal davrda bola uchun maksimal qulay sharoit yaratish tabiiy ovqatlantirish yo‘lga qo‘yish va davom ettirish uchun ona va bolaga lozim bo‘lgan sharoit yaratish choralarini mukammal ishlab chiqish bolani sog‘lom o‘stirishda muhim o‘rin tutadi.

Homila va chaqaloq bola sog‘lig‘ini saqlash naqadar muhimligini va buning uchun ko‘rsatilayotgan psixologik, gigiyenik, ekalogik tadbirlarga ijobiy yondashib borish kerak. Hamda bu davrda uchraydigan kasalliklarni o‘ziga xosligini inobatga olgan holda kechki fetal, intronatal erta neonatal davrlarni umumlashtirib perinatal davr deb qabul qilingan. Perinatal davr homiladorlikni to‘liq 28 haftasidan chaqaloqni 7 kunigacha bo‘lgan vaqtni o‘z ichiga oladi.

Kechki neonatal davri - chaqaloqni 8 kunligidan 28 kunligigacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi.

Bu davrda bola normal jinsiy o‘sib asab ruxiy rivojlanib borishi, yaxshi emib, uyquusi buzilmasligi uni yaxshi o‘sib borayotganligidan dalolat beradi. Bu davrda uning sezgi organlari birinchi o‘rinda ko‘rish qobiliyati rivojlanib onasini tez tez qo‘lga olib

erkalashi 3-xafta oxirlarida ba'zi shartli reflekslar paydo bo'lishiga, chaqaloqda jilmayish hursandchilik belgilari paydo bo'lishiga olib kelinadi.

Bu hodisa ko'pchilikni e'tirof etishi bo'yicha bolada shaxsiy ruhiy rivojlanishni boshlanish ramzi hisoblanadi. Bu davrda shuni yodda tutish kerakki chaqaloq bola organizmi hali nozik kasallikka tez beriluvchan bo'ladi. Kutilmagan har qanday noqulay vaziyat bola o'sishi, rivojlanishiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Shu boisdan ona bola doimo vrach - pediatr, vrach - psixolog, tibbiyot hamshirasining muntazam nazoratida bo'lishi kerak.

Bundan xulosa qilish mumkinki har bir organizm takrorlanmas genetik majmualar yig'indisidir. Shuning uchun har qaysi davrda ota ona, tarbiyachi malakali darajada bola shaxsining fiziologik xususiyatlaridan kelib chiqib to'g'ri yondashish kerak. Chaqaloqlik davrida bola juda tez rivojlanadi. Yangi tug'ilgan chaqaloqni tana massasining 3/4 qismidan ko'prog'i suvdan tashkil topgan. Bo'yi 48-52sm, vazni 2800-3500 gr gacha bo'ladi. Suyaklari biriktiruvchi moddaning hosilasi bo'lmish tog'aydan iborat bo'lib bolaning o'sishi bilan rivojlanadi.

Chaqaloqlarda asab tizimining hamma qismi to'liq taraqqiy etmagan bo'ladi, eng avval quyi markazlari undan keyin esa yuqori markazlar taraqqiy etadi. Chunki asab tizimining bu qismlari irsiy yo'l bilan nasildan nasilga o'tadi.

Chaqaloqni yo'rgaklash biroz qo'l oyoqlarini harakatga keltirish bu jarayonni tezlashuviga olib keladi.

Teri analizatorlari ham tasirga javob beradi. Bolani yuzi yoki labiga qo'l tekkizilsa u darhol harakatlarni boshlaydi. Bola tug'ilgan kundan boshlab hid va ta'm bilish analizatori normada ishlaydi masalan: og'ziga taxir suyuqlik tekkizilsa u aftini burishtirib bezovtalanib chiqarib tashlaydi. Bola qo'lansa hiddan ham bezovta bo'ladi, bularning hammasi psixik jarayonlar rivojlanishining asosi hisoblanadi. Bir oylik bola qo'lga olish bilan yig'isi to'xtab qoladi. Bu holat qo'lga o'rganganligidan dalolat beradi. Noto'g'ri tarbiyalangan bolada bu refleks nihoyatda tez o'rnatilib qolib natijada o'z o'rniga qaytmaydi natijasida qo'lda uxlashni xoxlaydi. Bu holat bolani salbiy o'sishiga sabab bo'ladi. Tajribalardan shuni ma'lum qilamanki 8 kunlik bola qo'lga olish bilan yerga yotqizishni farqiga boradi. Chaqaloqni labiga va tilining shilliq pardasiga biror qo'zg'atuvchi tegishi bilan unda ixtiyorsiz ravishda so'lak ajrala boshlaydi. Ona ko'kragini emishda boshqa harakatlar sekinlashadi faqat emishga qaratilgan bo'ladi.

Psixolog M.P. Denisova va N.L. Figurinlar bu jarayonni "ovqatga yo'nalish" refleksi deb ataganlar.

I.P. Pavlov ta'biricha bunda shartsiz reflekslar vujudga kelib, u idrok qilinadigan narsaga idrok qiluvchi organni qo'zg'atuvchi eng qulay yo'nalishga aks etadi. Natijada emish mexanizmining ta'sirida xatti harakatlar qisman yoki butunlay tormozlanadi.

Chaqaloqlik davrida insonning kamol topishiga xulq atvorining tug‘ma ko‘rinishlari; nafas olish, ovqatlanish, harakatdan tasirlanish va hokazolar alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur moddiy ehtiyojlar psixik o‘shishning negizi vazifasini o‘tay olmasada, xususiyatlar birgalikda individni yashashini taminlab beradi.

Psixologik tadqiqotlardan ma‘lum bo‘lishicha qator tug‘ma reflekslar bolaning o‘shishiga to‘g‘ridan tog‘ri ta‘sir etmasa ham uning tabiiy fiziologik ehtiyojlarini qondirishda ishtirok etadi. Bularga aktivistiklik, tirmashish, sudralish, emaklash kabi nasliy reflekslar kiradi va boshqa reflekslar borgan sari kamayib boradi.

Chaqaloqda “ko‘rish” va “eshitish” apparati orqali o‘z diqqatini biror obektga to‘plash imkoni bo‘lmaydi. Sababi obyektни tanish, tovushni ajratish, sezish imkoniyatlari bolada keyinchalik rivojlanadi. Bolaning bir oylikkacha davridagi tetiklik holati ko‘rish va eshitishga yo‘nalgan shartsiz reflekslar tufayli faollashib boradi: tovush ta‘siriga berilishi 2-3 xaftalik chaqaloqda vujudga keladi.

Shu sababli bola surnay sadosiga quloq soladi va yig‘idan yoki harakatdan to‘xtaydi. Bir oylik bolada oriyeentr refleksi nomoyon bo‘ladi (I.P. Pavlov) shu sababli chaqaloq gaplashayotgan odamga tikiladi va ixtiyorsiz xatti harakatdan o‘zini tiyadi. Obyektни ko‘rish va tovushni eshitish uchun diqqatni to‘playdigan bo‘lgach, harakatining faollashuvida ancha o‘zgatishlar ro‘y beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. «Ta‘lim to‘grisida»gi qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq HMK – 1997.
2. I.A. Karimov. Barkamol avlod orzusi. – T.: «O‘zbekiston» – 2000.
3. I.A. Karimov. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma‘naviyat. – 2008.
4. M. Vohidov. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent. «O‘qituvchi» – 1882.
5. A.V. Petrovskiy va boshqalar. Umumiy psixologiya. – T.: «O‘qituvchi». – 1992.
6. P.I. Ivanov. Umumiy psixologiya. – Toshkent. – 2007.
7. E.G‘oziyev. Psixologiya. «O‘qituvchi» nashriyot matbaa ijodiy uyi. Toshkent– 2008.
8. V.M. Karimova, Psixologiya. Ma‘ruzalar matni. FTDK, DITAF – Toshkent. – 2000.
9. B.C. Мухина. Возрастная психология. – Москва. – 2008.
10. E. G‘oziyev. Psixologiya (pedagogik). – Toshkent. «O‘qituvchi» – 1994.
11. F.N. Gonobolin. Psixologiya. – Toshkent. «O‘qituvchi» – 1976.
12. M.G. Davletshin, Sh. Do‘stmuhammedova, M. Mavlonov, S. To‘ychiyeva. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya (o‘quv-metodik qo‘llanma). TDPU, – T.: – 2004.
13. Z. Nishanova. Bolalar psixodiagnostikasi. TDPU nashriyoti. Toshkent – 1998.

14. P.I. Leventuyev, A.A. Asqarxo‘jayev, V.E. Chudnovskiy, M.V. Vohidov. Bolalar psixologiyasi ocherklari. – Toshkent. «O‘qituvchi» nashriyoti.
15. Onalarga tavsiyalar. Respublika o‘quv-metodika markazi. Toshkent. – 2004
16. M.Rasulova, D.Abdullayeva, S.Oxunjonova. Bolalarning maktabga psixologik tayyorligi. – Toshkent. – 2003.
17. S.X. Jalilova va boshqalar. Shaxsning psixik taraqqiyoti
18. Norbosheva M.H. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi: O‘quv qo‘llanma M.H. Norbosheva.- Termiz, 2019.- 215 b.